

Svět automobilu jako součást divadelního repertoáru od konce monarchie do druhé světové války

IVAN JAKUBEC*

The World of the Automobile as Part of the Theatre Repertoire from the End of the Monarchy to the Second World War

Abstract: The paper focuses on a hitherto unexplored area of research into the modern means of transport – the automobile and automotive issues in the field of theatre. The author has approached this area of problems from a developmental, historical and cultural-historical point of view. The basis consists of selected (surviving) theatre plays (including signs and posters) that appeared on stage in various forms and shapes from the end of the monarchy to the Second World War. The paper is based on a study of the library collections of the IDU (Institute of Theatre Arts) Library, the National Library and the database of the “Czech Amateur Theatre”.

Keywords: automobile; automobilism; theatre; theatre plays; Bohemia; Czechoslovakia

DOI: 10.14712/23363525.2023.8

Príspevek vychází z autorova zájmu o problematiku automobilismu a jeho kulturních konsekvencí a zaměřuje se na otázku, v jaké podobě se automobil objevil na divadelním jevišti.¹ Z dosavadního studia je zřejmé, že se technické novinky včetně dopravních prostředků dostávaly i na divadelní prkna. Automobil rozhodně nezůstal pozadu. Jakýmsi předchůdcem automobilu na divadelních prknech byl lehký šlapací vozík (tříkolky) ve Stavovském divadle v roce 1867 v Räderově hře *Flick und Flock*, jehož konstruktérem byl Romuald Božek, mechanik a divadelní technik.²

Autor se zaměřil se na problematiku moderního dopravního prostředku – automobilu v oblasti divadla z hlediska historického či kulturněhistorického, nikoliv však s cílem teatrologických vývodů. Geograficky je studie zaměřena na české země a s dvěma výjimkami na Dolní Rakousy. Vychází ze zkoumání knihovních fondů Knihovny IDU, Národní knihovny a Databáze českého amatérského divadla.³ Autor děkuje za ochotu, trpělivost a orientaci pracovnícím Knihovny IDU. Základem jsou zachované texty divadelních her, divadelní cedule (plakáty), případně prokázaná provedení.

Vybrané divadelní tituly (realizované či nikoliv, vydané či rukopisy) jsou uvedeny v chronologickém sledu kombinovaného s věcným zaměřením jednotlivých kusů. Na úvod můžeme konstatovat, že automobil, resp. automobilová problematika se v divadelních

* Prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc., Ústav hospodářských a sociálních dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 1. E-mail: ivan.jakubec@ff.cuni.cz

¹ Příspěvek navazuje na kapitolu: Jakubec, Ivan [2019]. Automobil na divadle. Automobil jako subjekt i objekt v divadelních hrách. In: Šalanda, Bohuslav – Štemberk, Jan, a kol. *České století motorismu I. Kulturní roviny českého motorismu*. Praha: Karolinum, s. 35–50. Problematika je však pojednána z jiného úhlu a v jiném časovém rozmezí.

² Jakubec, Ivan [2006]. Romuald Božek. In: *Hudební divadlo v českých zemích. Osobnosti 19. století*. Praha: Divadelní ústav – Academia, s. 73–74.

³ Databáze: <http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?total=19&srchft=automobilista&data=soubor>.

hrách (a na jevišti) objevovala v různých podobách a formách, ať již z hlediska zaměření, tématu či adresáta.

Období do roku 1914

Automobil jako rychlá a nebezpečná věc, nový zdroj obživy

Je to možná až překvapivé, že se automobil dostal do zorného úhlu divadelních her ještě před první světovou válkou. Jedním z takových příkladů je divadelní hra německého autora Kurta (Curta) Kraatze (1856–1928) *Automobilista. Žert ve třech jednáních*,⁴ v originále *Der Kilometerfresser*. Hra byla velmi úspěšná, neboť 13. října 1905 se konala ve Vídni (Josefstadt) patrně již 61. repríza tohoto kusu. Hra oblíbená amatérskými soubory se hrála jak v rámci rakousko-uherské monarchie, tak v Německu a dokonce i během první světové války. Podle Databáze českého amatérského divadla hru uvedlo 19 souborů: 1906 v Mikulově (německy),⁵ Klatovech, 1907 v Hodoníně a ve Vyškově, 1908 v Sobotce a Protivíně,⁶ 1909 v Heřmanově Městci a v Plzni, 1910 v Kameničkách (o. Chrudim), Žižkově (Praha), 1911 v Kolíně, 1914 v Chrudimi, Brandýse nad Labem, Úhřetvicích (o. Chrudim); po válce: 1920 ve Vejvanově (o. Rokycany), 1925 v Těchobuzi, 1928 Pacov, 1929 Krásná Hora a 1930 v Humpolci.

Hru do češtiny přeložil Jaroslav Hurt. Praha jako dějiště se objevuje v obou jazykových verzích. Hlavním hrdinou je automobilový závodník Hanuš Fořt. Pohybuje se mezi Prahou, Brnem a Drážďanami. Protože jezdí příliš rychle (až devadesátkou), je často předvoláván na policii „pro opětne rychlou jízdu“ (ve hře po desáté). Až zpráva o těhotenství manželky vyléčí „kilometrožrouta“ a „zjevence“. „Není již ‚kilometrožrouta‘. Nesmím již vydávat svůj život v šanc. Musím být doma a vydělávati pro ženu a dítě.“⁷ V textu hry se setkáme s lichterky, které znamenají přenos z typu automobilu na dívku. Jiný aktér hry, řidič Kolesa, říká: „Vypadáte tak svěží, tak nová, jako z továrny – model 1905.“⁸ „Ne, Míno. Jediná bytost, kterou ještě mimo vás miluji, jest automobil.“⁹

V uvedeném hře je automobil zobrazen jako novinka dobově chápaného mládí, která na jedné straně znamená obživu (řidič, závodník, zaměstnanec garáží), na druhé straně velké nebezpečí pro řidiče i ostatní účastníky silničního provozu. Zaujímou technické termíny, s nimiž operují herci, stejně jako opěvování milované dívky technickou mluvou. Nový prostředek přináší i speciální oblečení – kombinézu, brýle a kuklu, které umožní zápletku s neznámým pod kuklou.

⁴ Kraatz, Kurt [sine data]. *Automobilista. Žert ve třech jednáních*. Praha.

⁵ Lukáš, Miroslav [2017]. *Divadlo v Mikulově za éry rodu Dietrichsteinů (od konce 16. století do druhé světové války)*, dis. práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, s. 315, dostupné z: <<https://is.muni.cz/th/n9a9r/priloha.pdf>>.

⁶ Na dochované ceduli divadelní družiny V. Suka z městského divadla v Písku ze dne 22. března 1908 v Protivíně je charakterizována dokonce jako „nejlepší veselohra poslední doby“ a „Hráno s velkým úspěchem na Smíchovských divadlech“. Státní oblastní archiv v Písku (SOKA Písek), fond Archiv města Protivín, kart. 119, sign. D I 54.

⁷ *Ibid.*, s. 105.

⁸ Kraatz, K. [sine data], s. 15.

⁹ *Ibid.*, s. 16.

Automobil jako prostředník mezi mužem a ženou

Druhý příklad divadelní hry z období před první světovou válkou s „automobilovou“ problematikou je opereta o třech jednáních *Autovíla* (v originále *Autoliebchen*) od Jeana Krena na hudbu Jeana Gilberta (1879–1942).¹⁰ Vznikla na základě francouzské předlohy *Dix minutes d'auto* od Geogrese Barrea Pierra Decourcella (1856–1926) z roku 1912. V české verzi se děj odehrává v Praze. Jiřímu Triblerovi, obchodníku s vínem je divné, že jeho novomanželka Fifi nechce odjet z radnice automobilem – svatebním darem. Uklidňuje se, že „snad se bála, aby je nevyklopilo“.¹¹ Fifi vysvětluje své chování, že „protože jsem jednou prodělala v autu přímo ztřeštěnou jízdu a od té doby – nezlob se na mne Jiří – od té doby mám proti autu strašnou antipatii“.¹² Nakonec vyjde najevo, že Fifi v předešlém manželství nastoupila v průběhu maškarního plesu v baru Alhambra do auta s cizím mužem v masce Lohengrina, nynějšího manžela. Prý se domnívala se, že to byl její manžel a chtěla jej vychovat, respektive vytrstet. Nakonec podle hlasu zjistila, že se o manžela nejedná. Po tomto vysvětlení Tibler odsekl: „Víš[,] jak se říká takovým dámám, které hledají v noci vyražení v autu? Říkáme jim autovíly.“¹³ Dne 5. ledna 1913 měla hra premiéru na Smíchově.¹⁴ O popularitě svědčí údaj, že se jen do 1. května 1913 hrála po sté.

Dobová kritika Otakara Jakoubka z února 1913 nevyzněla příliš lichotivě.

V aréně na Smíchově z posledních novinek vábí opereta „Autovíla“ („Dámička z automobilu“) od J. Gilberta na slova J. Krenna. Všední historie zpracována ve tři akty. (Muž autovíly před 2 lety jel se svou nynější vlastní ženou v automobilu domů z reduty. Toť celá zápletka.) K ní přidány nejapné vtípy a krkolomné tance či skoky; i sprostota v ní vévodí v hojně míře. Některé zdařilé hudební vložky zapadají v tomto chaosu nesmyslů. A obecenstvo? Se směje z plných plic. Nemá příliš veliké umělecké požadavky. Jen když se baví. Ano, zpívá i s účinkujícími na scéně refrainy kupletů. A účinkující též nevěnují souhře prázdné péče, byť režisér p. Kubík se všemožně vynasnažil o ladnost scény. Jediná sl. Sýkorová jako autovíla podala svůj výkon v mezích uměleckého měřítka. A tomu ostatnímu se říká: nevázanost umělecké družiny.¹⁵

Hra doznala úprav Jana Pištěka (*Autovíla* či *Aerovíla*) s podtitulem *To mají děvčátka ráda* (1914).¹⁶ Podle divadelní cedule se konala premiéra upravené hry na Smíchově (dnes Praha) 24. ledna 1914.¹⁷ V uvedeném divadelním kusu automobil je vlastně jen prostředek jakoby v pozadí, který však podstatně ovlivňuje vztahy mezi mužem a ženou a umožňuje „volnost“ až přelétavost a vyvolává nepřijemné vzpomínky.

Automobil jako prostředek úniku před spravedlností, symbol téměř neomezené mobility

Období před první světovou válkou uzavřeme dvěma povolenými divadelními hrami z Dolních Rakous, byť se jejich děj odehrává mimo monarchii. V Dolnorakouském

¹⁰ Kren, Jean [sine data]. *Autovíla (Autoliebchen)*, s. 1.

¹¹ *Ibid.*, s. 5.

¹² *Ibid.*, s. 30.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Šulc, Miroslav [2002]. *Česká operetní kronika 1863–1948: vyprávění a fakta*. Praha: Divadelní ústav, s. 102.

¹⁵ Z předměstských divadel [1913]. *Vlast, časopis pro poučení a zábavu* 29 (5).

¹⁶ Šulc, M. [2002], s. 102.

¹⁷ Muzeum JUDr. O. Kudrny v Netolicích. Značka cedule z digitalizace 27. 7. 2012 A-S 978.

zemském archivu ve Sv. Hypolitu se dochovaly dva cenzurní výtisky divadelních her s automobilovou tematikou. Autorem první z nich, *Automobil. Eine satyrische Komödie* je známý dramatik rakousko(židovského) původu Ludwiga Bauera (1876–1935).¹⁸ Poprvé byla hra uvedena v roce 1906 a o dva roky později ve Vídni. Děj se odehrává v Belgii. Majitel banky Hubert Rink zamýšlí automobilem uprchnout za hranice, neboť hrozí vypuknutí finanční aféry dokonce s mezinárodním dosahem. Automobil zde zosobňuje jednak prostředek rychlé změny místa, tedy útěku a jednak prostředek, který útěk neumožní, pokud jízdu zakáže policie. Doplnkově automobil představuje těžko splnitelnou metu pro chudého umělce – hudebníka Franka Weinheima. Ten se sice učí řídit automobil, ale jeho koupe je v nedohlednu. Ve hře jsou uvedeny dobové maximální rychlosti: rychlost 65 km/h v průměru, 80 km/h na otevřené silnici, 45 km/h v noci.

Druhá divadelní hra *Im Automobil. Lustspiel in 3 Akten* je z roku 1905. Italský námět Alfreda Testoniho upravil dramatik rakousko(židovského) původu Otto Eisenschütz (1863–1942).¹⁹ Hra má poněkud složitější děj. Mladá manželka florentského advokáta Renata Vellardi chce překvapit svého manžela v Římě. Využije nabídky mladého hraběte Rosettiho, který si vypůjčil automobil od barona. Hrabě toužící po Renatě předstírá, že automobil má poruchu a nabízí se nouzové nocování. Hrabě však náhle hrabě zjistí, že se musí co nejrychleji vrátit zpět do Florencie. Nepřekvapí, že se noční jízda pro hraběte Rosettiho stane velmi náročnou až dramatickou. Během zběsilé jízdy zraní několik osob, poškodí oblečení cyklisty a jeho kolo a přeje se dánskou dogu. Nejhůře dopadne baron, který auto půjčil. Musí na magistrát kvůli nedovolené rychlosti, zaplatit poškozený bicykl a oblečení cyklisty a samozřejmě odškodnit majitele dánské dogy.

Divadelní kus tak přináší několik nových aspektů ohledně automobilu. Automobil se může proměnit v nástroj získání mladé ženy, současně v nástroj umožňující zachránit situaci, dále v nebezpečný nástroj při nerozvážné jízdě a nakonec v jakési memento, že půjčení automobilu může přinést i následky finanční i odpovědnostní. V tom je hra vskutku inovativní, neboť s tolika aspekty se v dalších meziválečných hrách už nesetkáme.

Období 1918 až 1939

Nová profese – šofér, řidič

Nepřekvapí, že se automobil či automobilová problematika na divadelních scénách po první světové válce objevuje častěji. Existuje několik her, kdy se dokonce v samotném názvu objeví slovo „šofér“.

Veselohra o 4 jednáních *Šofér svého pána* Josefa Johna vznikla v roce 1924.²⁰ Podle tiskové zprávy nalepené v rukopise hry se konala v témže roce za účasti autora premiéra již 16. listopadu, a to v Jablonci nad Nisou místními ochotníky. Děj se odehrává v roce 1920 během jediného dne. Ve hře se objeví chvála nové profese – šoféra. Jedna z osob říká: „Šoféřství je teď nadějně povolání. Taky na to dám našeho kluka. Zrovna jsem minulý

¹⁸ Bauer, Ludwig [sine data]. *Automobil. Eine Satyrische Komödie von Ludwig Bauer*. Berlin. Niederösterreichisches Landesarchiv St. Pölten (NÖLA), NÖ Reg, Präs Theater TB K 666/11 a NÖ reg, Präs Theater TB K 407/12.

¹⁹ Eisenschütz, Otto [1905]. *Im Automobil. Lustspiel in drei Akten aus dem Italienischen des Alfredo Testoni*. [Wien]. NÖLA, NÖ Reg, Präs Theater TB K 403/12.

²⁰ John, Josef [1924]. *Šofér svého pána*, rkp., s. l.

týden četla, jak jedna americká milionářka vzala si svého šoféra.²¹ Vincenc Koukal, šofér mlynáře Havránka a hlavní postava ve hře zcela lapidárně popisuje povinnosti řidiče, případně majitele vozu: „Zkoušku jsme odbyli, license v kapse, benzin zdaněný, značka nefalešná, siréna sladěna dle předpisu, nikoho jsme nepřejeli – co se nám šoférům může stát?“²² Hra je de facto oslavou nového dopravního prostředku, nyní dostupnějšího i pro střední vrstvy.

Automobil jako symbol majetku, blahobytu a dostatku je objevil ve veselohře o třech dějstvích Karly Lužanské (Karly Čecákové) (1896–?) *Ona a její šofér* z roku 1926.²³ Dcera továrníka Henrieta si nechce vzít nemilovného majetného nápadníka Maxe. Naopak přijme nabídku svého šoféra Stejskala. Ten ji zachránil, že vzal vinu na sebe, kdy Henrieta zcela zničila luxusní a opečovávané auto za 150 000 Kč při střetu se zábavním vlakem. Jejich společný život není příliš šťastný. Stejskal marně hledá práci, neboť otec Henriety má velký vliv. Hra končí pokusem o smíření dcery s otcem. V roce 1927 uvedla Církev československá v Kolíně. Divadelní hra upozorňuje, že i když se profese šoféra přibližuje významu majitele vozu, přesto zůstává pro majitele jen nájemním zaměstnancem.

Veselohra o 3 dějstvích *Šofér* Antonína Bernáška (Bernarda) (1883–1966) a Bedřicha Vrbského (1890–1966)²⁴ vyšla v roce 1926. Premiéra se uskutečnila 1. října 1926. Děj se točí okolo silničního automobilového závodu včetně jeho negativ (prach, nebezpečí, havárie atd.). Chalupník Prchal si oprávněně stěžoval důsledky silničního závodu: „Silnice samý auto, lítají jako čerti ... jakoby cesta patřila jen jim ... a prachu k zalknutí ...“²⁵ Ve hře se nově objeví korelace mezi požitím alkoholu před jízdou a následnou havárií (týká se továrního jezdce Hromádky). Další postavou je mladá řidička Jiřina, která se v době závodu potýkala s technickou závadou na automobilu (ukroucená hlavní hřídel u diferenciálu). Jiná postava, ženich Zlámal, ministerský tajemník při psaní veršů využívá technického výraziva: „Mé auto zpívá. Mé srdce motor je silný pěti set koňských sil, má touha je proudící benzín ve spleti kovových žil ... A překážek není, silnicí bílou řítím se vpřed ... vše kolkolem tuhne v úžasu led.“²⁶ Nicméně hlavní postavou je inženýr továrny na auta *Vatra* v Karlíně Jareš, který nakonec získá srdce Jiřiny. Veselohru uvedl Ochotnický spolek Klicpera 20. března 1927 v Opavě, o dva roky později Sokol v pražských Strašnicích a v roce 1933 Sportovní klub ve středočeské Spomyšli.

Hra byla dobově velmi oblíbená a hrála se v dalších desítkách českých a moravských lokalitách. Přinesla zamyšlení nejen nad důsledky automobilových závodů, stejně jako problémem vztahu alkohol – automobil, poruchovosti automobilu, ale i obdivu k automobilu. Povolání inženýra v automobilce na rozdíl od automobilového závodníka působí vlastně uklidňujícím dojmem.

Problematice řízení automobilu, resp. soustředění se na jízdu byla věnována veselohra o třech dějstvích Jindřicha Veselovského (1863–1933) *Šoférovy trampoty* (podle údajů Národní knihovny vyšla v roce 1928 a asi 1935).²⁷ Hlavního hrdinu, šoféra Karla,

²¹ Ibid., s. 16.

²² Ibid., s. 36.

²³ Lužanská, Karla [1926]. *Ona a její šofér*. Praha.

²⁴ Bernard [Bernášek], Antonín – Vrbský, Bedřich [1926]. *Šofér*. Praha.

²⁵ Ibid., s. 8.

²⁶ Ibid., s. 81.

²⁷ Veselovský, Jindřich [sine data]. *Šoférovy trampoty*. Praha.

zaměstnává majitel domu a místní městský rada. Podle zaměstnavatele musí být šofér svobodný, aby byl stále k dispozici a současně je toho názoru, že dopravní nehody mají na svědomí ženatí šoféři. „Přemýšlejí prý cestou o ženě, zvláště je-li mladá a hezká, jsou roztržiti, nu a neštěstí je hotovo.“²⁸ Šofér Karel je však ženatý a svoji ženu před zaměstnavatelem zapírá. Nakonec majitel domu a městský rada svolí, že šofér může zůstat, byť je ženatý. Tato zdánlivě nepochopitelná až úsměvná historka však do jisté míry obsahuje i část reality, neboť při řízení člověk přemýšlí o řadě věcí včetně věcí rodinných. Hra dále dokládá, že nehody se staly nedílnou součástí provozu a tedy i všední reality. V roce 1927 a 1928 uvedl soubor Tyl v Hradci Králové.

Poslední divadelní titul v meziválečném období, kde se v názvu objevilo slovo šofér, je veselohra *Jedno srdce pro dvě lásky* s podtitulem *Šofér pana generála* Pavla Brázdy z roku 1937.²⁹ Současně je vzhledem k dataci vydání textu hry zřejmé, že se země připravuje na obranu. Děj se odehrává v nejmenované středočeské vesnici. Hlavní postava šofér Bohuš narukoval na dva roky na vojnu. Je šoférem u štábu a náhodou odhalí špiónský pár, který má záměr získat tajné materiály vojensko-technického charakteru. Je za svou bdělost nakonec povýšen na desátníka. Přestože je jeho budoucí tchyně zpočátku zapřísáhlou odpůrkyní automobilismu („Mně nikdo nebude povídat, co jsou šoféři. Já to znám, to je pěkná holota: Kde koho to porazí a přejede.“³⁰), nakonec ji přesvědčí o užitečnosti automobilu a po vojně bude dělat automechanika. Nový motiv, branně-obranný spolu s apelem na vlastenectví a obranu státu, jen dokresluje dobou atmosféru a přípravu na válku.

Slabá místa automobilu – poruchovost

V roce 1927 vznikla hra známého dramatika Emila Artura Longena (Emila Artura Pittermana) (1885–1936) *30 HP a smůla* s podtitulem *Fraška s autem o jednom dějství*.³¹ Základ děje tvoří situace, kdy se automobil při úhybném manévru porouchá. Cimbela, majitel nového vozu za 65 tisíc korun, se vyhýbal na silnici stařeince. Následkem toho však auto se spolucestujícími zůstalo stát. Stařenka rozumuje o negativěch automobilu, v jejím pojetí o antonobulu: „To mají z toho, že lítají s tím antonobulem po silnici jako vzteklej čert. Poctivej člověk div o život nepřijde, když takovej smradlavej neřád peláší po silnici. Na to by měly být zákony, na takový potrhly lidi, a hned by bylo míň neštěstí. No, teď stovej, že jo? Dobře jim tak. Kdyby tady zůstali stát až do soudního dne, to bych jim přála.“³² Obdobně se vyjádří kolemjdoucí sedlák: „To sou ňáký vynálezy, takový mašiny. Buď se to rozbije až z toho šrouby a panty lítaj – nebo se to nehne z fleku. Inu, opatruj jich tady pánbů.“³³ Sám hlavní hrdina Cimbela uznává, že „takové auto může přivést člověka do bláznince“.³⁴ Nepojízdný automobil je nakonec potupně odtážen volským potahem. V roce 1928 uvedl v Rodově (okres Smiřice) soubor Jirásek a v roce 1996 Příšerné děti, Praha.

²⁸ Ibid., s. 14.

²⁹ Brázda, Pavel [1937]. *Jedno srdce pro dvě lásky*. Praha.

³⁰ Ibid., s. 5.

³¹ Longen, Emil Artur [sine data]. *30 HP a smůla. Fraška s autem o jednom dějství*. Praha.

³² Ibid., s. 7.

³³ Ibid., s. 13.

³⁴ Ibid., s. 18.

Záměna ženských křestních jmen a značek automobilů

Autorem veselohry *Dvě laurinky* (Laurinka a „laurinka“) z roku 1928 (2. vydání) je Josef Liška Doudlebský (1896–1966).³⁵ Automobil ve hře zosobňuje majetek, a to jak v případě nového, tak ojetého vozu. Válečný zbohatlík, původně hokynář, se stal nyní majitelem reality. Nabyl dojmu, že stavitel Hašek k němu přišel na základě inzerátu požádat o ruku jeho dcery Laury. Stavitel však má zájem koupit vůz firmy Laurin & Klement, tedy „laurinku“. V průběhu hry vyjde najevo, došlo jednak k záměně jména zájemce a jména Laurinky a značky automobilu – laurinky. Hra skončí věru šťastně. Stavitel Hašek získá jak sličnou dceru zbohatlíka Laurinku, tak automobil mladoboleslavské automobilky a ještě čtvrt miliónu k tomu. Mladá slečna Laura je vykreslena jako sebevědomá žena, sama jezdící automobilem, jako sportsmanka. Podle divadelní databáze hru uvedlo 18 souborů. Divadelní kus je tedy založen na záměně jmen vozů a dívčích jmen, stejně jako na kritice, resp. zkratkovitém vyličení poválečných poměrů, tedy, kdo má prostředky na koupi automobilu.

Automobil jako symbol technického pokroku zosobněného USA

Velmi zajímavou hru z řady úhlů pohledu představuje divadelní kus A. J. Nového *Revoluce v domácnosti* s podtitulem *made in Czechoslovakia*.³⁶ Divadelní databáze ji zaznamenává v roce 1933 ve Žďirci a 1936 v Praze-Braníku.³⁷ Jeden z úhlů pohledu je věnován opojení z jízdy automobilem, ze svobody pohybu, zkrátka mobility. Jedna z postav říká: „Víte tetičko, já bych se tak ráda vozila autem, dlouhou silnicí, šílenou jízdou, až bych musela oči zavřít a hlava se mi zatočila.“³⁸ Druhý úhel pohledu představuje automobil jako symbol moderní doby, hospodářského rozkvětu, zejména USA. Mladík Střela je shodou okolností považován za příbuzného, který přijel z USA, už proto, že přece přijel automobilem. Aby si dodal na věrohodnosti, vymýšlí si novinky o americkém způsobu života: „Tam když dvěma brání někdo v lásce, vezme se automobil a jede se tak dlouho, až dojde benzín. Pak se křikne: hip, hip hurá a pastor ty dva oddá.“³⁹ Současně všechno musí být v USA přece lepší než u nás. Moto z první stránky dokonce lze považovat za byť slabou, přesto za variantu hospodářského nacionalismu: „Hra demokraticky výchovné tendence s veselým názorem na život. Hrdina hry, výtečník Střela, vystřelí do světa několik peprných pravd, aby rozvrátil názor, že vše nejlepší přichází pouze z ciziny, aby ostrými šlehy zaútočil na zaostalou soustavu a tradice nepraktických domácností. Z kritické situace neutíká jako zbabělec, nýbrž dobojuje až do konce, vítězí vytrvalostí a odvahou a takových lidí je pro dnešní život třeba.“⁴⁰ Nepřekvapí, že v roce 1940 mohl tuto hru provést soubor Svornost ve Studánce (okres Pardubice).

³⁵ Liška Doudlebský, Josef [1928]. *Dvě laurinky*. (Laurinka a „laurinka“). 2. vyd. Soběslav.

³⁶ Nový, A. J. [sine data]. *Revoluce v domácnosti* (*Made in Czechoslovakia*). *Veselohra o třech jednáních*. Praha.

³⁷ Kronika obce Ždírec 1933 a Praha-Braník 1936 (databáze).

³⁸ Nový, A. J. [sine data], s. 4.

³⁹ *Ibid.*, s. 11.

⁴⁰ *Ibid.*, s. 1.

Jízda vpravo

MUDr. Jiří Verner, lékař, chirurg ve Vinohradské nemocnici v Praze za studií působil jako herec v nuselském Tylově divadle. Mezi jeho autorské počiny patří nesmrtelná hra *U pokladny stál*, která byla zfilmována.⁴¹ Z jeho tvůrčí dílny se v Knihovně IDU nalézají rukopis relativně obsáhlé a komplikované hry *Mozek za milion. Veselohra o neopatrné automobilistce a její oběti o třech jednáních*.⁴² Tužkou je uveden název *Bratří jak se patří*. Z kontextu je zřejmé, že hra je situována do období počátku protektorátu („pár dnů se teprve jezdí vpravo“⁴³). Dcera majitele Varietního divadla v Praze Žofka porazila pana Putičku. Ten upadl do bezvědomí a po probuzení jí ironicky říká: „Slečna se na mě zaučovala jízdě do prava?“⁴⁴ Současně zjistil, že získal neuvěřitelné matematické schopnosti, v podstatě na úrovni dnešního počítače. Je angažován do Varietního divadla. Jeho kabaretní konkurent se jej snaží opít, resp. otrávit, čemuž je sice zabráněno, ale zázračné schopnosti jsou pryč. Nakonec se Putička stane alespoň účetním ve zmíněném divadle. Ve hře je zdůrazněn přechod na pravostranný provoz na počátku protektorátu, stejně jako emancipace mladé dívky, jezdící rychle a sama. Nový motiv je automobil jako instrument, jehož prostřednictvím mohou být získány nové vlastnosti.

Dětské hry: dopravní výchova, trh akcií, poruchovost

Nepřekvapí, že se automobil stal námětem i pro dobová dětská představení s výchovně-vzdělávacím aspektem.⁴⁵ Výstup pro děti *Kašpárek v Americe čili O tom, čeho je se stříci našim dětem na ulici* od MUDr. Karla Drimla (1891–1929) z roku 1923 lze dokonce charakterizovat jako počátek dopravní výchovy dětí. Americký dopravní policista vysvětluje (českému) Kašpárkovi, jak se správně pohybovat po chodníku a přecházet ulici. Bez zájmovosti není fakt, že i když se „děj“ odehrává v New Yorku, Kašpárek se musí rozhlédnout jako při levostranném provozu, tehdy platnému v Československu.⁴⁶

Známy dramatik Josef František Karas je autorem veselohry pro děti *Automobilový princ* (asi 1930).⁴⁷ Děj se odehrává na nejmenovaném malém městě nedaleko Prahy. Hra akcentuje rychlost a automobilové závody. Syn prezidenta správní rady továrny na automobily Moldavie Artur se vyznává: „Jsem automobilista duší tělem, vášnivý závodník, teď mi říkají pouze automobilový princ.“⁴⁸ Také Arturova snoubenka miluje rychlou jízdu: „Miluji automobil, šílený úprk takřka mezi nebem a zemí, kdy poskakuje všechno dokola kolem jako v nějaké férii.“⁴⁹ Nicméně těžiště hry se odvíjí od chování akciového trhu.

⁴¹ <http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=osobnost&id=6187>.

⁴² Verner, Jiří [sine data]. *Mozek za milion. Veselohra o neopatrné automobilistce a její oběti o třech jednáních*, rkp. Praha.

⁴³ *Ibid.*, s. 25.

⁴⁴ *Ibid.*, s. 27.

⁴⁵ Driml, Karel [1923]. *Kašpárek v Americe čili O tom, čeho je se stříci našim dětem na ulici*. In: Driml, Karel *Kašpárkovy zdravotnické tácky. Kašpárkovy výstupy pro loutkové, maňáskové, bramborové a dětské divadélko*. Choceň, s. 19–22.

⁴⁶ *Ibid.*, s. 19–22.

⁴⁷ Karas, Josef F. [1930]. *Automobilový princ. Společenská hra s veselým koncem o třech jednáních*. Praha.

⁴⁸ *Ibid.*, s. 13.

⁴⁹ *Ibid.*, s. 28.

Artur vzhledem k tíživé finanční situaci rodiny opouští závodění a je zaměstnán jako „pouhý“ konstruktér. Tato činnost ho sice neuspokojuje, ale je bezesporu jistější. Propad akcií na trhu je vyvážen náhlou výhrou v loterii. Hra ukazovala dětem, že hospodářský život (akciový trh) neznamená jen růst, ale i pokles. Jakési ponaučení se skrývá ve zjištění, že samotná rychlost, opojení z rychlosti je pomíjivá a důležitá je smysluplná činnost, v našem případě trpělivá konstrukční činnost.

Automobilová problematika se stala námětem i pro dětské sólové výstupy. Výstup *Trampoty automobilisty* (okolo 1935, jak vyplývá z textu) Karla Baláka (1898–1962)⁵⁰ cílil na poruchovost automobilu. Děti se vlastně učily, proč automobil nejde: třeba překontrolovat svíčky, cylindry atd. Současně je tu obdiv k nové technice: „Ono sice zlobí, což je případ těžký, ale líp je jezdit, než-li chodit pěšky!“⁵¹ Sólový výstup od téhož autora *Veselí automobilisté* pochází asi z poloviny 30. let.⁵² Automobil nejede a chlapic uvažují proč.

Mezi náměty loutkových her pro děti nalezneme i automobil. V loutkohře *Automobilová princezna* českého spisovatele a dramatika Rudolfa Nešvery (1882–1965) z roku 1929⁵³ se objevují Automobilová královna a Automobilový král. Automobilový král vlastní 30 automobilových továren. Automobilová princezna však neumí chodit, protože se jen vozí v automobilu. Princeznu zachrání Kašpárek a Kuba, kteří ji znovu naučí chodit. Kuba dokonce sloužil u „automobilistického pluku“ a nakonec získá i princeznu a jako bonus pomůže královským automobilkám k hospodářské prosperitě. V roce 1943 v Pacově provedl Okresní osvětový sbor.

Můžeme konstatovat, že i svět dětí a jejich představ byl v meziválečném období zcela ovlivněn moderním dopravním prostředkem, automobilem s jeho pozitivy i negativy. Dokonce se poruchovost automobilu, resp. odstranění poruchy stalo jako běžnou součástí života.

Závěr

Závěrem můžeme sumarizovat, byť jistě poněkud zjednodušeně. Automobil a divadlo byly navzájem spojeny od samého vzniku automobilu. Funkce automobilu se v divadelních hrách měnila: od zosobení volnosti, rychlosti, vyhledávaného nebezpečí, přes symbol nové epochy z hlediska techniky, emancipace ženy jako nezávislé řidičky k společensky respektovanému povolání šoféra a příbuzných profesí. Automobil nalezneme jak ve funkci integrální součásti vyprávění, tak i na pozadí. V divadelních hrách se obrážela pozitiva a negativa automobilismu. Hry určené mládeži obsahovaly kromě dobové reality automobilu jako součásti „všedního“ života i dopravně-výchovný moment. Autor si je vědom, že se uvedenými tituly daná problematika nevyčerpala a že je možné dohledat jak další divadelní hry a rukopisy, stejně jako se zaměřit ještě na další aspekty.

⁵⁰ Balák, Karel [sine data]. *Trampoty automobilisty*. In. Balák, Karel. *Veselá dětská beseda. Básně, recitace, písně a scény pro veselé dětské besedy*. 2. díl. Praha, s. 37–39.

⁵¹ *Ibid.*, s. 39.

⁵² Balák, Karel [sine data]. *Veselí automobilisté*. In. Balák, Karel. *Veselá dětská beseda. Básně, recitace, písně a scény pro veselé dětské besedy*. 3. díl. Praha, s. 29–31.

⁵³ Nešvera, Rudolf [1929]. *Automobilová princezna. Loutková veselohra o třech jednáních*. Choceň.

Poděkování

Text vznikl s podporou Ministerstva kultury v rámci projektu České století motorismu (DG18P02OVV051), který v letech 2018–2022 realizují Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Národní technické muzeum a Technické muzeum v Brně.

Literatura

- Balák, Karel [sine data]. Trampoty automobilisty. In. Balák, Karel. *Veselá dětská beseda. Básně, recitace, písně a sceny pro veselé dětské besedy*. 2. díl. Praha, s. 37–39.
- Balák, Karel [sine data]. Veselí automobilisté. In. Balák, Karel. *Veselá dětská beseda. Básně, recitace, písně a sceny pro veselé dětské besedy*. 3. díl. Praha, s. 29–31.
- Bernard [Bernásek], Antonín – Vrbský, Bedřich [1926]. *Šofér*. Praha.
- Brázda, Pavel [1937]. *Jedno srdce pro dvě lásky*. Praha.
- Driml, Karel [1923]. Kašpárek v Americe čili O tom, čeho je se stříci našim dětem na ulici. In. Driml, Karel. *Kašpárkovy zdravotnické táčky. Kašpárkovy výstupy pro loutkové, maňáskové, bramborové a dětské divadélko*. Choceň, s. 19–22.
- Jakubec, Ivan [2019]. Automobil na divadle. Automobil jako subjekt i objekt v divadelních hrách. In. Šalanda, Bohuslav – Štemberk, Jan, a kol. *České století motorismu I. Kulturní roviny českého motorismu*. Praha: Karolinum, s. 35–50.
- Jakubec, Ivan [2006]. Romuald Božek. In. *Hudební divadlo v českých zemích. Osobnosti 19. století*. Praha: Divadelní ústav – Academia, s. 73–74.
- John, Josef [1924]. *Šofér svého pána*. Rkp.
- Karas, Josef F. [1930]. *Automobilový princ. Společenská hra s veselým koncem o třech jednáních*. Praha.
- Kraatz, Kurt [sine data]. *Automobilista. Žert ve třech jednáních*. Praha.
- Kren, Jean [sine data]. *Autovíla (Autoliebchen)*.
- Liška Doudlebský, Josef [1928]. *Dvě laurinky (Laurinka a „laurinka“)*. 2. vyd. Soběslav.
- Longen, Emil Artur [sine data]. *30 HP a směla. Fraška s autem o jednom dějství*. Praha.
- Lukáš, Miroslav [2017]. *Divadlo v Mikulově za éry rodu Dietrichsteinů (od konce 16. století do druhé světové války)*. Dis. práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. Dostupné z: <<https://is.muni.cz/th/n9a9r/priloha.pdf>>.
- Lužanská, Karla [1926]. *Ona a její šofér*. Praha.
- Nešvera, Rudolf [1929]. *Automobilová princezna. Loutková veselohra o třech jednáních*. Choceň.
- Nový, A. J. [sine data]. *Revoluce v domácnosti (Made in Czechoslovakia). Veselohra o třech jednáních*. Praha.
- Šulc, Miroslav [2002]. *Česká operetní kronika 1863–1948: vyprávění a fakta*. Praha: Divadelní ústav.
- Verner, Jiří [sine data]. *Mozek za milion. Veselohra o neopatrné automobilistce a její oběti o třech jednáních*. Rkp. Praha.
- Veselovský, Jindřich [sine data]. *Šoférovy trampoty*. Praha.
- Z předměstských divadel [1913]. *Vlast, časopis pro poučení a zábavu* 29 (5).

Ivan Jakubec (*1960) působí na Ústavu hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Odborně se zabývá moderními hospodářskými dějinami 18.–21. století, dějinami vědy a techniky, dějinami dopravy a komunikací, dějinami obchodu a cestovního ruchu.